

Стаття надійшла до редакції 01.04.2021 р.

Перевірено на плагіат 05.04.2021 р.

унікальність – 92.66%

<https://doi.org/10.17721/StudLing2020.18.55-69>

УДК 811.163.1'342.8 (091)

АКЦЕНТУАЦІЙНА ВАРІАНТНІСТЬ ПРИСЛІВНИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ: ДІАХРОННИЙ ВИМІР

Лідія Павлівна Гнатюк, lidahnatjuk@gmail.com

д-р філол. наук, проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Інститут філології

У статті досліджено шляхи становлення акцентуаційної варіантності прислівників в українській літературній мові XIX–XXI ст. із увагою до походження та історії функціонування окремих із них. Показано, що сучасне подвійне наголошування в деяких складних прислівниках зумовлене тим, що впродовж століть у східноукраїнському і західноукраїнському варіантах української літературної мови по-різному логічно виокремлювали одну зі складових частин. Звернено увагу на спільні й відмінні риси в західноукраїнському та східноукраїнському варіантах наголошування деяких прислівників, показано, як ці відмінності були зафіксовані в лексикографічних працях XIX ст., в окремих випадках – в акцентованих текстах XVIII ст. і словниках XVII ст. Діалектні форми також відбивають різні етапи процесу виникнення подвійного наголошування в усному мовленні. На прикладі текстів Т. Шевченка було виявлено, що в мовленні поета переважало наголошування прислівників, притаманне його рідному середньонаддніпрянському говору. Розглянуто фіксацію лексикографічними джерелами другої половини XX ст. – початку XXI ст. груп прислівників, які можуть мати наголос і на корені, і на префіксі. Словники XIX ст. засвідчували в цих прислівниках переважно кореневий наголос (лише в окремих випадках – акцент на префіксі на- чи подвійне наголошування). Показано, що відтягування наголосу на префікс має історичне підґрунтя. У словниках XX–XXI ст. не завжди послідовно зафіксована акцентуаційна варіантність деяких прислівників, що відбиває мовну практику певного часу, лінгвістичні уявлення, уподобання, а часом і вагання укладачів орфоепічних і тлумачних словників. Нині є підстави говорити про певну

© Гнатюк Л. П. [Гнатюк Л. П., lidahnatjuk@gmail.com

Акцентуаційна варіантність прислівників в українській літературній мові: діахронний вимір
[Акцентуационная вариативность наречий в украинском литературном языке: диахронное измерение]

(Українською / На укр. яз.)

неусталеність наголосу в окремих прислівниках. Доведено, що акцентуаційні варіанти прислівників у сучасній українській літературній мові постали як наслідок тривалого історичного розвитку, де мали місце і взаємодія діалектів, і аналогія.

Ключові слова: акцентуаційні варіанти прислівників, варіантність в українській літературній мові, історія українського наголосу, подвійне наголошування, діакронія.

ACCENT VARIATION OF ADVERBS IN STANDARD UKRAINIAN: A DIACHRONIC APPROACH

Lidiia P. Hnatiuk, lidahnatjuk@gmail.com

Dr Hab., Prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Institute of Philology

The article elucidates the accent variation of adverbs in Standard Ukrainian of the 19th-21st c. with special attention to their origin and usage history. The author demonstrates that some composite adverbs have two accent variants due to century-old differences in their accentuation in the West and East variants of Standard Ukrainian. Taking into account similar and different features of some adverbs' accentuation in East and West Ukrainian, she shows how these differences were registered in 19th c. dictionaries, and, occasionally, in 18th c. accented texts as well as 17th c. dictionaries. Dialect texts, too, demonstrate various stages of dual accentuation emergence in oral speech. Her analysis of T. Shevchenko's poems determined that in his idiolect, adverb accentuation prevails of his native Middle-Dnieper dialect. The author discusses how groups of adverbs with variant prefix/root stress were treated by lexicographers in the 2nd half of the 20th c.–the early 21st c. In 19th c. dictionaries, they mostly have a root stress, and rarely a stress on the prefix на- or dual accentuation. The recessive prefix stress is shown to be historically determined. Due to contemporary usage, linguists' opinions, and personal preferences and uncertainties of pronouncing and monolingual dictionaries compilers, 20th -21st dictionaries are not always consistent in registering accent variants of some adverbs. Now some adverbs lack fixed accentuation. The author proves that accent variants of Modern Standard Ukrainian adverbs are results of lengthy historic evolution featuring both dialect interaction and analogy influence.

Keywords: adverb accent variants, variation in Standard Ukrainian, Ukrainian historic accentology, dual accentuation, diachrony.

© Hnatiuk L. P. /Gnatjuk L. P., lidahnatjuk@gmail.com

Accent Variation of Adverbs in Standard Ukrainian: a Diachronic Approach [Akcentuacijna variantnist' pryslivnykiv v ukrai'ns'kij literaturnij movi: diahronnyj vymir]
(in Ukrainian)

АКЦЕНТУАЦИОННАЯ ВАРИАТИВНОСТЬ НАРЕЧИЙ В УКРАИНСКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ: ДИАХРОННОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Лидия Павловна Гнатюк, lidahnatjuk@gmail.com

д-р филол. наук, проф.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Институт филологии

В статье исследованы пути становления акцентуационной вариантности наречий в украинском литературном языке XIX–XXI вв. с вниманием к происхождению и истории функционирования некоторых из них. Показано, что современное двойное ударение в некоторых сложных наречиях обусловлено тем, что на протяжении веков в восточных и западных вариантах украинского литературного языка по-разному логически выделяли одну из составных частей. Обращено внимание на общие и отличительные черты в западном и восточном вариантах ударения некоторых наречий, показано, как эти различия были зафиксированы в лексикографических трудах XIX в. В отдельных случаях – в акцентированных текстах XVIII в. и словарях XVII в. Дialeктные формы также отражают различные этапы процесса возникновения двойного ударения в устной речи. На примере текстов Т. Шевченко было обнаружено, что в речи поэта преобладало ударение наречий, присущее его родному среднеподнепровскому говору. Рассмотрены фиксации лексикографических источников второй половины XX в. – начала XXI в. групп наречий, которые могут иметь ударение и на корне, и на приставке. Словари XIX в. свидетельствовали, что в этих наречиях преимущественно корневое ударение (только в отдельных случаях – акцент на приставке на- или двойное ударение). Показано, что оттягивание ударения на приставку имеет историческую подоплеку. В словарях XX–XXI вв. не всегда последовательно зафиксирована акцентуационная вариантность некоторых наречий, которая отражает языковую практику определенного времени, лингвистические представления, предпочтения, а порой и колебания составителей орфоэпических и толковых словарей. Сейчас есть основания говорить об определенной неустойчивости ударения в отдельных наречиях. Доказано, что акцентуационные варианты наречий в современном украинском литературном языке появились как следствие длительного исторического развития, где имели место и взаимодействие диалектов, и аналогия.

Ключевые слова: акцентуационные варианты наречий, вариантность в украинском литературном языке, история украинского ударения, двойное ударение, диахрония.

Відомо, що варіантність – органічна властивість кожної мовної системи, закладена в самій природі мови, в особливостях її структури. Акцентуаційні

© Гнатюк Л. П. /Гнатюк Л. П./, lidahnatjuk@gmail.com

Акцентуаційна варіантність прислівників в українській літературній мові: діахронний вимір
[Акцентуационная вариативность наречий в украинском литературном языке: диахронное измерение]
(Українською / На укр. яз.)

варіанти в сучасній українській літературній мові, до яких дослідники зараховують паралельні форми існування того самого слова з однаковим лексичним та граматичним значенням, ідентичною морфемно-словотвірною структурою, але з різним місцем наголошення [Тараненко 2000, с. 59; Пристай 2014, с. 111], зумовлені історичними чинниками, діалектним впливом, аналогією тощо. Така варіантність не завжди послідовно зафіксована в словниках XX–XXI ст., що відбиває і мовно-літературну практику певного часу, і лінгвістичні уявлення та уподобання укладачів словників.

Історію українського наголосу досліджували Л. Булаховський, І. Огієнко, З. Веселовська, В. Скляренко, І. Гальчук, В. Гальчук, В. Задорожний, В. Винницький, К. Тішечкіна, окремі аспекти – М. Пилинський, Б. Пристай, В. Мойсієнко, П. Чучка та ін. Історичні шляхи виникнення подвійного наголошування в іменниках і дієсловах ґрунтовно висвітлив В. Скляренко у своїй повній історії наголосу українського іменника й українського дієслова [Скляренко 2006, Скляренко 2017]. Чимало цікавих фактів з історії подвійного наголошування різних частин мови на матеріалі поетичного мовлення навів у своїй монографії В. Винницький [Винницький 2002]. Проте явище акцентуаційної варіантності прислівників потребує системного вивчення й докладнішого висвітлення, передусім у діахронному аспекті, що й зумовлює *актуальність* пропонованого дослідження. Його *наукова новизна* полягає в тому, що автор, узагальнивши і систематизувавши великий фактичний матеріал у діахронному вимірі, пропонує власний погляд на історію виникнення подвійного наголошування в окремих прислівниках.

Мета статті – на матеріалі лексикографічних праць XIX – поч. XXI ст. із урахуванням свідчень діалектів та окремих джерел XVII–XVIII ст. окреслити причини і шляхи виникнення акцентуаційної варіантності прислівників в українській літературній мові. *Об'єктом дослідження* є прислівники з подвійним наголошуванням, властиві українській літературній мові, а *предметом* – причини їх виникнення і шляхи закріплення в літературній мові впродовж XIX–XX ст.

За останні понад півстоліття в лексикографів не виникало жодних сумнівів щодо акцентуаційних варіантів *ма́буть* і *мабу́ть*. М. Погрібний, наводячи їх, надавав перевагу варіанту з наголосом на першому складі й у «Словнику наголосів української літературної мови» (1964) (СН, с. 288), і в «Орфоепічному словнику» (1984) (ОС, с. 318). Такого підходу дотримано і в

академічному словнику-довіднику «Українська літературна вимова і наголос» (1973): *ма́буть* і *мабу́ть* (УЛВН, с. 317). Одинадцятитомний «Словник української мови» (1970–1980) не виокремлював цих варіантів, подаючи їх як *ма́буть* (СУМ, т. 4, с. 587 поряд із діалектним *ма́біть*), як і «Словник української мови» за ред. В. Жайворонка (2012) (Ж., с. 516, 1134).

Поширені в сучасній українській літературній мові акцентуаційні варіанти *ма́буть* і *мабу́ть* постали зі сполуки слів *має бути* внаслідок злиття і часткової редукції (ЕСУМ, т. 3, с. 349). Очевидно, що частини цієї сполуки могли вживатися з різним логічним наголосом, що й спричинило відмінність у наголошуванні. На східних українських землях переважав наголос на першому складі (ЕССУМ, т. 3, с. 15): *ма́буть* < *ма́є бути*. У словнику П. Білецького-Носенка (40-і роки XIX ст.) наведено *ма́буть* (БН, с. 217), у «Словарі української мови» Б. Грінченка (1907–1909) подано акцентуаційні варіанти *ма́буть* поряд із *мабу́ти* (Г., т. 2, с. 395), а також *ма́біть* (Г., т. 2, с. 395) і *майбу́ть* (Г., т. 2, с. 397); останній варіант відображає проміжний етап злиття і редукції складників сполуки *має бути*.

На західних українських землях переважав наголос на другому складі (ЕССУМ, т. 3, с. 15): *мабу́ть* < *має бу́ти*, що підтверджує і «Малорусько-німецький словар» Є. Желехівського та С. Недільського (1886) (Ж., т. 1, с. 421). Цікавим є спостереження І. Огієнка щодо того, що в деяких говорах (наприклад, на Кременеччині [Тернопільська обл. – Л.Г.]) цього слова взагалі немає, замість нього вживають *певне*, а *мабу́ть* з'явилося через книжки і пресу (ЕССУМ, т. 3, с. 15). Не засвідчене *мабу́ть* і в буковинських говірках (СБГ).

Природно, що діалектні форми відбивають різні етапи процесу виникнення подвійного наголошування в усному мовленні (ЕСУМ, т. 3, с. 349). Наприклад, у західнополіських говірках (Волинська, Рівненська, деякі райони Брестської області Білорусі, окремі населені пункти у воєводстві Білосток Республіки Польщі) співіснують аж три варіанти *ма́біть*, *мабу́ти* (СЗГ, т. 1, с. 299) і *майбу́ти* (СЗГ, т. 1, с. 301), які відбивають проміжні форми.

За даними «Словника мови Тараса Шевченка», наш видатний поет ужив цей прислівник у своїх текстах 46 разів (СШ, т. 1, с. 388). Поетичні контексти не дають можливості однозначно стверджувати, як його наголошено, але логічно було б припустити, що мовлення поета зберігало акцентуацію, притаманну його рідному середньонадніпрянському говору, тобто *ма́буть*:

© Гнатюк Л. П. [Гнатюк Л. П.], lidahnatjuk@gmail.com

Акцентуаційна варіантність прислівників в українській літературній мові: діахронний вимір
[Акцентуационная вариативность наречий в украинском литературном языке: диахронное измерение]
(Українською / На укр. яз.)

Так ворожка поробила, / Щоб менше скучала, / Щоб, бач, ходя опівночі, / Спала й виглядала / Козаченка молодого, / Що торік покинув. / Обіцявся вернутися, Та, мабуть, і згинув! (Ш., т. 1, с. 73–74); Всі гуляють. А де ж Гонта? / Чом він не гуляє? / Чому не п'є з козаками? / Чому не співає? / Нема його; тепер йому, / Мабуть, не до неї, / Не до співи (Ш., т. 1, с. 184); І за що мене карають, / Я й сама не знаю! / Мабуть, за те, що всякому / Служила, годила (Ш., т. 1, с. 317).

Історія подвійного наголошування в прислівнику *байдуже*, як і в попередньому випадку, також пов'язана з тим, яку частину логічно вирізняли. «Етимологічний словник української мови» з покликанням на М. Фасмера трактує наведений прислівник як «власне українське складне утворення, структура якого тлумачиться як об'єднання наказового способу дієслова *бай* 'говори' і *дуже*» (ЕСУМ, т. 1, с. 117); на користь давності такого поєднання свідчить дієслово *байдужити* 'вигадувати, розповідати небилиці', яке й дотепер побутує в мовленні Львова (ЛЛ, 69). П. Білецький-Носенко зафіксував фактично подвійний наголос у прислівнику *байдужь* (на першому складі в реєстровій статті, на другому – у наведеному нижче прикладі) поряд із його фонетичним варіантом *байдуже* з наголосом на останньому складі: *Байдужь!* (*байдужé*) (*межд.*) «*А винь соби байдужь*» (БН, с. 49). У «Малорусько-німецькому словарі» Є. Желехівського та С. Недільського наведено тільки *байдуже* (Жел., т. 1, с. 10), у словнику Б. Грінченка – три варіанти наголошування *байдужé* (Г., т. 1, с. 20), які повторив у своєму «Етимологічно-семантичному словнику української мови» І. Огієнко (ЕССУМ, т. 1, с. 113). У 60-х–80-х роках ХХ ст. частина лексикографів свідомо надавала перевагу варіанту з наголосом на другому складі, наводячи його першим: *байдуже і байдуже* (СН, с. 24; ОС, с. 40; УЛВН, с. 35). Саме з наголосом на другому складі цей прислівник переважає в поетичному мовленні ХХ ст. [Винницький 2002, с. 452]. СУМ фіксує подвійне наголошування як *байдуже* (СУМ, т. 1, с. 89) (принагідно зауважимо, що прикметник *байдужий* має лише один наголос (СН, с. 24; ОС, с. 40; УЛВН, с. 35). Цікаво, що в похідному *байдужки* і Є. Желехівський, і Б. Грінченко засвідчують наголос на другому складі (Жел., т. 1, с. 10; Г., т. 1, с. 20), а ось у буковинських говірках наголошують перший склад: *байдужки* (СБГ, с. 22).

Ритмомелодичний малюнок текстів Шевченка засвідчує, що поет послідовно уживав *байдуже*: *Всі оглухли – похилились / В кайданах ... байдуже ... / Ти смієшся, а я плачу, / Великий мій друже* (Ш., т. 1, с. 284);

Попідтинню сіромаха / І днює й ноче; / Нема йому в світі хати; / Недоля жартує / Над старою головою, / А йому байдуже.../ Сяде собі, заспіває: / “Ой не шуми, луже!” (Ш., т. 1, с. 110). Водночас І. Огієнко помітив, що в окремих випадках поет наголошував *байдужé* [СШМ, с. 44], про що свідчать такі рядки: *Само так / У нас у костяній коморі / Горить розумний той маяк, / А ми оливи наливаєм / Та байдуже собі співаєм – / Чи то в годину, чи в напасть* (Ш., т. 2, с. 201).

Лексикографічні праці другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. послідовно відображають існування акцентуаційних варіантів *тако́ж* і *також* (СН, с. 560; ОС, с. 555; РУС, т. 3, с. 431; УЛВН, с. 641); *тако́ж* (СУМ, т. 10, с. 23; Ж., с. 1134). Вони постали як результат злиття *тако же, такъ же* (ЕСУМ, т. 5, с. 505). Словники кінця ХІХ – початку ХХ ст. фіксують *тако́ж* (Жел., т. 2, с. 945; Г., т. 4, с. 243), водночас у «Малорусько-німецькому словарі» засвідчено й варіант *тако́же* (Жел., т. 2, с. 945). Зредукований у сполуці *такъ же* було втрачено, наголос залишився на прислівнику, що спричинило наголос на першому складі і в *тако́ж*. Гуцульські говірки фіксують у значенні ‘також’ *та́ки* і *та́киш* (ГГ, с. 180); в останньому варіанті відбито перехід [о] в [і] в закритому складі. Отже, в західноукраїнському варіанті літературної мови ХІХ ст. функціонував варіант *тако́ж*. Цей прислівник засвідчено лише один раз у прозі Шевченка (СШ, т. 2, с. 317).

М. Погрібний у своєму “Словнику наголосів української літературної мови” (1964) навів *водно́час* і *водноча́с* (СН, с. 104), а у виданому через двадцять років “Орфоепічному словнику” – тільки *водно́час* (ОС, с. 119), можливо, за аналогією до прислівників *водно́раз*, *водно́сталь* (ОС, с. 119); УЛВН надає перевагу варіанту з наголосом на останньому складі: *водноча́с* і *водно́час* (УЛВН, с. 116); тлумачні словники подають варіанти як рівноцінні: *водно́час* (СУМ, т. 1, с. 719; Ж., с. 160). *Водночас* не зафіксоване ні в Грінченка, ні в Желехівського. ЕСУМ трактує *водно́час* як “результат контамінації словосполучення *в один час* і прислівника *одноча́сно*” (ЕСУМ, т. 1, с. 415).

Привертає увагу історія подвійного наголошування у прислівнику *зокре́ма*. У «Малорусько-німецькому словарі» Є. Желехівського та С. Недільського (1886) засвідчено тільки *зокре́ма* (слово записане через дефіс: *з-окре́ма*) (Жел., т. 1, с. 312), що видається логічним з огляду на наголошування у прикметнику *окре́мий*; у словнику Б. Грінченка ця лексема відсутня. Одинадцятитомник засвідчує подвійне наголошування *зокре́ма* (СУМ, т. 3, с. 679). М. Погрібний у «Словнику наголосів» (1964) подає

© Гнатюк Л. П. [Гнатюк Л. П.], lidahnatjuk@gmail.com

Акцентуаційна варіантність прислівників в українській літературній мові: діахронний вимір
[Акцентуационная вариативность наречий в украинском литературном языке: диахронное измерение]
(Українською / На укр. яз.)

зокре́ма і зокрема́ (СН, с. 227) (так само наведено ці варіанти і в УЛВН, с. 249), але в «Орфоепічному словнику» (1984) наводить лише зокре́ма (ОС, с. 243), відкидаючи попередню власну позицію і позицію укладачів «Словника української мови» в 11-ти т. ЕСУМ цієї лексеми не засвідчує. Оскільки слово за своїм походженням є книжним, до того ж новішого часу, то в діалектному мовленні воно не вживається. Не засвідчене воно і в Шевченка.

Цікавою є історія подвійного наголошування в прислівнику *завжди́*. Це запозичення з польської мови (ЕСУМ, т. 2, с. 217), що пояснює наголос на другому складі від кінця. У «Лексиконі» П. Беринди (1627) засвідчено *Прісно: оуставічне, завжди́* (Б., с. 99). П. Білецький-Носенко подає *завды́, завжди́, за́вгды́* (БН, с. 142). Словник Б. Грінченка (1907–1909) фіксує лише *завжде́* і *завжди́* (Г., т. 2, с. 15), «Малорусько-німецький словар» Є. Желехівського та С. Недільського (1886) – *завжди́* (Жел., т. 2, с. 233), в І. Огієнка також тільки *завжди́* (ЕССУМ, т. 2, с. 57). Напевно, з огляду на традиційність і поширеність такого наголосу М. Погрібний (1964) теж подає тільки *завжди́* (СН, с. 184). Ця лексема не була притаманна лексиконіві Шевченка. Як дослідив В. Винницький, у поезії ХІХ ст. це слово послідовно засвідчено з наголосом першим складом, що поширилося й на поетичну практику ХХ ст. [Винницький 2002, с. 412].

Подвійне наголошування *завжди́* і *завжди́* зафіксував уже «Російсько-український словник» (1970): (РУС, т. 1, с. 171), СУМ подав *завжди́* (т. 3 (1972), с. 44), через рік словник-довідник «Українська літературна вимова і наголос» також кодифікував *завжди́* і *завжди́* (УЛВН, с. 203). М. Погрібний у своєму «Орфоепічному словнику» (1984) навів обидва варіанти, додавши ремарку: *завжди́ і рідше – завжди́* (ОС, с. 202), хоча за двадцять років до того він наводив цей прислівник тільки з наголосом на першому складі.

Проаналізувавши збірник текстів «Говори української мови» (К., 1977), В. Винницький виявив, що в діалектах української мови наголошування цього прислівника різне: у південно-східних говорах його вживають із наголосом на другому складі, у північних, зокрема волинсько-поліських та правобережнополіських говірках, – на першому, а в південно-західних говорах він побутує з обома варіантами наголошування: у наддністрянських говірках – із наголосом на першому складі, у подільських – на другому [Винницький 2002, с. 412–413]. Автор підтримує висловлену М. Пилинським думку, що наголос на останньому складі у варіанті *завжди́* виник під впливом наголосу у відповіднику російською мовою *всегда́* [Винницький 2002, с. 413].

© Hnatjuk L. P. /Gnatjuk L. P., lidahnatjuk@gmail.com

Accent Variation of Adverbs in Standard Ukrainian: a Diachronic Approach [Akcentuacijsna variantnist' pryslivnykiv v ukrai'ns'kij literaturnij movi: diahronnyj vymir] (in Ukrainian)

Але якщо подивитися на цю ситуацію крізь призму історії української мови, то виявимо, що прислівник *всегда* був притаманний староукраїнській літературній мові: І. Огієнко подає *всегда* (*всѣгда*) з ремаркою «архаїчне» (ЕССУМ, т. 1, с. 250); західнополіські говірки досі знають *всі́ди* (СЗГ, т. 1, с. 78], а буковинські *всігда* ‘завжди’ (СБГ, с. 64). СУМ фіксує з позначкою «діалектне» прислівники *назавсігді*, *назавсіди* (СУМ, т. 5, с. 87). На нашу думку, наголос на останньому складі у прислівнику *завжди* міг виникнути саме під впливом наведених діалектних форм.

У 1959 році М. Рильський написав: «Суща біда у нас і з наголосами. Чомусь узяли собі в голову наші поети, що слово *завжди* має наголос на останньому складі – *завжди́*, і коли їм треба наголосу на першому складі, то вони соромливо уникають нормального *завжди́* (див. словники Грінченка, Уманця і Спілки, Російсько-український словник АН УРСР 1948 р.) і вдаються до «спасенного», на їх думку, *завше*» [Рильський 1975, с. 265].

У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. лексикографічні джерела фіксують групу прислівників, які мають наголос і на корені, і на прийменнику *на-*: *на́вскач* і *навска́ч* (СН, с. 314; ОС, с. 349; УЛВН, с. 345), *на́вска́ч* (СУМ, т. 5, с. 42; Ж., с. 577); *на́вкіс* і *навкíс* (СН, с. 313; ОС, с. 348; УЛВН, с. 345), *на́вкіс* (СУМ, т. 5, с. 36; Ж., с. 577); *на́вскіс* і *навскíс* (СН, с. 314; ОС, с. 349; УЛВН, с. 345), *на́вскі́с* (СУМ, т. 5, с. 42; Ж., с. 577); *наго́ло* і *на́голо* (СН, с. 315; ОС, с. 350; УЛВН, с. 346), *на́голо* (СУМ, т. 5, с. 52; Ж., с. 579); *на́двоє* і *надво́є* (СН, с. 316; ОС, с. 351; УЛВН, с. 347), *на́двоє* (СУМ, т. 5, с. 64; Ж., с. 581); *на́котом* і *нако́том* (СН, с. 320; УЛВН, с. 352), *на́котом* (СУМ, т. 5, с. 109; Ж., с. 590); *на́крі́во* (СУМ, т. 5, с. 112; Ж., с. 591); *на́рівні* і *нарі́вні* (СН, с. 325; ОС, с. 359; УЛВН – тільки *нарі́вні*, с. 357), *на́рівні* (СУМ, т. 5, с. 171; Ж., с. 602); *нахра́пом* і *нахра́пом* (ОС, с. 364; УЛВН, с. 362; у СН, с. 330 – тільки *нахра́пом*), *нахра́пом* (СУМ, т. 5, с. 230; Ж., с. 613).

З наведених вище лексем у «Малорусько-німецькому словнику» Є. Желехівського і С. Недільського з подвійним наголосом засвідчено тільки *нахра́пом* (Жел., т. 1, с. 499); у решті випадків зафіксовано акцент переважно на корені: *навкі́с*, *навко́си* (Жел., т. 1, с. 476) і *навскі́с*, *навско́си* (Жел., т. 1, с. 469), *навска́ч* (Жел., т. 1, с. 469), *наго́ло* у двох значеннях: 1) як відповідник до *nackt*; 2) як відповідник до *im ganzen und grossen, insgesamt* (Жел., т. 1, с. 471); *накрі́во* (Жел., т. 1, с. 481). П. Білецький-Носенко подав із кореневим наголосом *нарі́вни* з перекладом російською «наравнѣ, вровень» (БН, с. 238). У «Малорусько-німецькому словнику» в прислівнику *нарі́вні* на допомогу

© Гнатюк Л. П. [Гнатюк Л. П., lidahnatjuk@gmail.com

Акцентуаційна варіантність прислівників в українській літературній мові: діахронний вимір
[Акцентуационная вариативность наречий в украинском литературном языке: диахронное измерение]
(Українською / На укр. яз.)

наголосів розрізняє відтінки у його значенні: *нарівні* як відповідник до *gleich* (приклад ~ з землею *der Erde gleich*) і *на рівні мати що (кого)* *gleichachten* (Жел., т. 1, с. 490). У словнику Б. Грінченка з подвійним наголошуванням наведено тільки *накрі́во* (Г., т. 2, с. 496); з кореневим – *навска́ч* (Г., т. 2, с. 473), *навкі́с* поряд із *навкосу́* (Г., т. 2, с. 471), *навскі́с* поряд із *навкосу́* (Г., т. 2, с. 473), *надво́є* (Г., т. 2, с. 480), *нахра́пом* (Г., т. 2, с. 532); з наголосом на суфіксі – *наголо́* «всѣ совершенно» (Г., т. 2, с. 477), з префіксальним наголошуванням – лише *на́рівні* (Г., т. 2, с. 496). ЕСУМ трактує *нахра́пом* як «запозичення з російської мови; р. *нахра́пом* є формою орудного відмінка від *нахра́п* ‘нахабство, насильство’...» (ЕСУМ, т. 4, с. 52).

Отже, бачимо як спільні, так і відмінні риси в західноукраїнському та східноукраїнському наголошуванні тих самих прислівників, але впадає в око те, що словники XIX ст. засвідчують переважно кореневий наголос (лише в окремих випадках – акцент на префіксі *на-* чи подвійне наголошування) у тих прислівниках, які вже у XX ст. зафіксовані як акцентуаційні варіанти – з наголосом на корені та на префіксі. За спостереженням В. Вінницького, у поезії XX ст. прислівники *навкі́с*, *надво́є* поширені саме з кореневим наголошуванням [Вінницький 2002, с. 416, 428], а *наголо́* – із суфіксальним [Вінницький 2002, с. 443].

Як зауважував свого часу ще Л. Булаховський, відтягування наголосу на префікс має глибоке історичне підґрунтя [Вінницький 2002, с. 416]. Про те, що воно було притаманне українській мові кінця XVII – початку XVIII ст., промовисто свідчать частково проакцентовані «Приповісті посполиті» К. Зіновієва: *Едному не разодратиса на́двоє* (З., с. 223); *Добро не на́довго* (З., с. 221); *Не на́довго стары(и) жени(т)са* (З., с. 236). У пареміях, зафіксованих у цій пам’ятці, привертає увагу і явище відтягування наголосу на прийменник: *Бю(т) не на́ лихо учать* (З., с. 216); *Еще и то(и) не по(и)мавъ бѣ́а за́ боро́ду* (З., с. 223); *Лѣ́то на́ зыму робить* (З., с. 231); *Лихо не по́ дере́ву ходи(т), т(ы)лко по́ людях* (З., с. 232). Отже, перехід наголосу з кореня на прийменник *на-* у наведених вище групі прислівників – явище, історично зумовлене внутрішньоструктурними особливостями української мови. Варіанти прислівників з наголошеним префіксом набули поширення поряд з існуванням варіантів із кореневим наголошуванням.

За розглянутою вище моделлю подвійне наголошування закріпилося і в омонімах: 1) *до́чиста* і *до́чиста* (СН, с. 164; ОС, с. 179; УЛВН, с. 178), *до́чиста* ‘повністю, цілком, усе’ (СУМ, т. 2, с. 400; Ж., с. 252) та 2) *до́чиста* і

дочистá (СН, с. 164; ОС, с. 179; УЛВН, с. 178), *дóчистá* ‘до повної чистоти’ (СУМ, т. 2, с. 400; Ж., с. 252). Перший із наведених прислівників, як свідчить ритмомелодика, Т. Шевченко вживав із кореневим наголошуванням: *Хіба самому написать / Таки посланіє до себе, / Та все дочиста розкажуть, / Усе, що треба, що й не треба* (Ш., т. 2, с. 199). У словнику Б. Грінченка цю лексему проте подано з наголосом на префіксі: *дóчиста* «совершенно все» (Гр., т. 1, с. 437). На жаль, словник Є. Желехівського її не наводить.

В окремих випадках засвідчено подвійне наголошування і в прислівниках із префіксами *за-*, *над-*, *по-*: *зátишино* і *заті́шино* (СН, с. 208; УЛВН, с. 228; ОС, с. 224 – із ремаркою «рідше *заті́шино*»), *зátишино* (СУМ, т. 3, с. 350; Ж., с. 340); *на́двечір* і *надв́ечір* (ОС, с. 351; УЛВН, с. 347; у СН, с. 315 – тільки *на́двечір*), *на́двечір* (СУМ, т. 5, с. 63; Ж., с. 581); *по́сұху* (СУМ, т. 7, с. 391; Ж., с. 849; у СН і ОС не зафіксовано). Б. Грінченко навів *зátишино* (Г., т. 2, с. 107), але тільки *на́двечір* (Г., т. 2, с. 480); у Є. Желехівського з подвійним наголосом засвідчено лише прикметник *зátишний* (Жел., т. 1, с. 275); на цій підставі можна припустити, що варіантне наголошування було властиве й похідному прислівнику. Як показав В. Винницький, поети ХХ ст. надають перевагу кореневому наголошуванню у прислівнику *надв́ечір* [Винницький 2002, с. 422] і префіксальному – *зátишино* [Винницький 2002, с. 428].

Якщо прислівник має два префікси, то в одному з варіантів акцент може відтягуватися на той префікс, який ближче до кореня: *навпóперék* (СУМ, т. 5, с. 41; Ж., с. 599) і *напóперék* (СУМ, т. 5, с. 41); у словнику за ред. В. Жайворонка – тільки *напóперек* (Ж., с. 599); у Є. Желехівського наголос зовсім інший: *напопéрек* (Жел., т. 1, с. 487), саме з таким акцентом цей прислівник функціонує і дотепер у буковинських говірках (СБГ, с. 317); *наприкінці́* і *напрі́кінці* (СН, с. 324; ОС, с. 358; УЛВН, с. 356; Ж., с. 600), *напрі́кінці* (СУМ, т. 5, с. 160); *насу́проти* і *насу́против* із позначками «рідко», «розмовне» (СУМ, т. 5, с. 210), але у словнику за ред. В. Жайворонка – інші варіанти: *насу́проти* і *насу́против* (Ж., с. 609), у Погрібного тільки *насу́проти* (ОС, с. 362), як і в Є. Желехівського: *насу́проти(в)* (Жел., т. 1, с. 496). Цікаво, що в західнополіських говірках функціонують фонетичні варіанти *навпоперекі́* і *наповперекі́* ‘навпаки; прямо протилежно до чогось’ (СЗГ, т. 1, с. 329, 337), а також прислівник *напоперекі́* ‘навпроти’ (СЗГ, т. 1, с. 337), що ще раз переконливо свідчить про рухомість українського наголосу.

Подвійне наголошування зафіксоване у *притьма́* і *прітьма́*, *притьмо́м* і *прітьмом* (СН, с. 450; ОС, с. 467; УЛВН, с. 513); П. Білецький-Носенко

© Гнатюк Л. П. [Гнатюк Л. П., lidahnatjuk@gmail.com]

Акцентуаційна варіантність прислівників в українській літературній мові: діахронний вимір
[Акцентуационная вариативность наречий в украинском литературном языке: диахронное измерение]
(Українською / На укр. яз.)

наводить *притьмом* (БН, с. 301); Б. Грінченко, подавши варіанти *притьма́* і *притьмом*, надав перевагу першому з них (Гр., т. 3, с. 448); в академічних словниках натрапляємо на *притьма́* і *притьмом* (СУМ, т. 8, с. 77; Ж., с. 893). Багатозначність прислівника (до того ж за наявності фонетичних варіантів) переконливо свідчить на користь його давнього походження: '1. Дуже швидко, поспіхом. 2. Обов'язково, неодмінно. 3. Настирливо, наполегливо. 4. Дуже, надзвичайно' (Ж., с. 893). ЕСУМ наводить *притьмом* і *притьма́* як похідне утворення від **прить* 'швидкість, прудкість' (пор. рос. *прыть*) (ЕСУМ, т. 4, с. 582). Давність походження пояснює співіснування й дотепер наведених вище варіантів, причому в поезії ХХ ст. засвідчено подвійний наголос [Винницький 2002, с. 465]. Шевченко вживав прислівник *притьмом* тільки у прозі (СШ, т. 2, с. 161), тому неможливо визначити, як він його наголошував. Переважної більшості інших наведених вище прислівників у текстах поета не засвідчено.

В окремих випадках має місце наголошування і кореня, і кінцевого суфікса: *неспівна́* (СУМ, т. 5, с. 386; Ж., с. 636), у Є. Желехівського – тільки *неспівна* (Жел., т. 1, с. 524), у Б. Грінченка – *співна́* (Г., т. 4, с. 181); *співна́* і *сповна́* (СН, с. 540; ОС, с. 538; УЛВН, с. 621), *співна́* (СУМ, т. 9, с. 551; Ж., с. 1088]. Поети ХХ ст. надають перевагу суфіксальному наголошуванню цього прислівника [Винницький 2002, с. 444].

Є підстави говорити про певну неусталеність наголосу в окремих прислівниках: *зна́скоку* (СН, с. 225; ОС, с. 240; УЛВН, с. 246), у СУМ – тільки *зна́ско́ку* (СУМ, т. 3, с. 642), у Є. Желехівського і Б. Грінченка – *зна́ско́ка* (Жел., т. 1, с. 309; Г., т. 2, с. 170); очевидно, з огляду на це, «Словник української мови» за ред. В. Жайворонка подає подвійне наголошування *зна́ско́ку* (Ж., с. 380). Лише з одним наголосом СУМ засвідчує *наза́вжди* (СУМ, т. 5, с. 87), так само було в Б. Грінченка (Г., т. 2, с. 488), можливо, орієнтуючись на це, М. Погрібний у 1964 р. теж подав *наза́вжди* (СН, с. 318), проте через двадцять років навіть варіанти *наза́вжди* і *назавжди́* з приміткою «рідше» (ОС, с. 353). З подвійним наголосом зафіксували цей прислівник і словник-довідник «Українська літературна вимова і наголос» (1973), і найновіший «Словник української мови» (2012): *наза́вжди́* (УЛВН, с. 350; Ж., с. 586).

В окремих випадках лексикографічні праці демонструють відмінність не тільки в наявності / відсутності подвійного наголошування у прислівниках, а й різний наголос у тому випадку, якщо він один (при цьому частина словників наведених нижче прислівників просто не подає): *спрокво́ла*

(ЕССУМ, т. 4, с. 302; СУМ, т. 9, с. 604), у «Малорусько-німецькому словарі» – *спрово́ла* як відповідник до *langsam* (Жел., т. 2, с. 910); *спрокво́ла* (Г., т. 4, с. 190; ОС, с. 540), *спрокво́ла* (Ж., с. 1094). ЕСУМ подає *спрокво́ла* поряд із *спрокво́лу*, відсилаючи до *кво́ли* (ЕСУМ, т. 5, с. 384), що означало ‘повільно’ і було результатом стягнення прийменникового виразу **къ воли* з первісним значенням ‘як хочеться, вільно, без примусу’ (ЕСУМ, т. 2, с. 419). У поетичній практиці ХХ ст., як дослідив В. Винницький, домінує суфіксальний наголос [Винницький 2002, с. 444].

В. Винницький показав, що в поетичному мовленні окремі прислівники вжито з наголосом, відмінним від нормативного [Винницький 2002], що може підтримувати тенденцію до розширення кола акцентуаційних варіантів прислівників.

Отже, акцентуаційні варіанти прислівників у сучасній українській літературній мові постали як наслідок тривалого історичного розвитку, де мали місце і взаємодія вже засвідчених лексикографічними працями ХІХ ст. варіантів, і вплив діалектів, і аналогія. Подвійне наголошування деяких прислівників існувало впродовж століть на західноукраїнських і східноукраїнських територіях, що підтверджують зокрема словники ХІХ ст. У лексикографічній практиці ХХ ст. засвідчено певну непослідовність у кодифікації окремих прислівників, що було зумовлене і тогочасною мовною практикою, і лінгвістичними уявленнями, уподобаннями чи ваганнями укладачів орфоепічних і тлумачних словників. Процеси, пов’язані з виникненням акцентуаційних варіантів прислівників, тривають.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Г. – *Словарь української мови*: у 4 т., упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко; НАН України, Ін-т укр. мови (Київ: Наук. думка, 1996).
2. ЕСУМ – *Етимологічний словник української мови*: у 7 т., редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред. та ін.) (Київ: Наукова думка, 1982–2012). ЕССУМ – Огієнко І. *Етимологічно-семантичний словник української мови*, Митрополит Іларіон; за ред. Ю. Мулика-Луцика (Вінніпег: накладом т-ва “Волинь”, 1979–1994).
3. ЛЛ – Хобзей, Н., Сімович, К., Ястремська, Т., Дидик-Меуш, Г. *Лексикон львівський: поважно і на жарт*, 3-є вид., змінене і доповн. (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2015), 896.
4. Ж. – *Словник української мови*, кер. В. В. Німчук та ін., відп. ред. В. В. Жайворонок (Київ: ВЦ “Просвіта”, 2012), 1320.
5. Жел. – *Малорусско-німецкий словарь*: у 2 т., уложив Євгеній Желеховский і Софрон

© Гнатюк Л. П. [Гнатюк Л. П.], lidahnatjuk@gmail.com

Акцентуаційна варіантність прислівників в українській літературній мові: діахронний вимір
[Акцентуационная вариативность наречий в украинском литературном языке: диахронное измерение]
(Українською / На укр. яз.)

- Недільський (Львів: з друку. т-ва ім. Шевченка, 1886).
6. З. – Зіновійв, К. *Вірші. Приповісті посполиті* (Київ: Наук. думка, 1971), 391.
 7. ОС – *Орфоепічний словник*, укладач М. І. Погрібний (Київ: Рад. школа, 1984), 629.
 8. РУС – *Російсько-український словник* (Київ: Наукова думка, 1970), т. 1- 3.
 9. СБГ – *Словник буковинських говірок*, наук. ред. Н. В. Гуйванюк, К. М. Лук'янюк (Чернівці: Рута, 2005), 687, [1].
 10. СЗГ – Аркушин, Г. *Словник західнополіських говірок*: у 2 т. (Луцьк: Вежа, 2000).
 11. СН – Погрібний, М. І. *Словник наголосів української літературної мови*, 2-е вид., випр. і доп. (Київ: Рад. школа, 1964), 639.
 12. СУМ – *Словник української мови*: в 11 т., редкол.: І. К. Білодід та ін. (Київ: Наук. думка, 1970–1980).
 13. СШ – *Словник мови Шевченка*: у 2 т., редкол.: В. С. Ващенко (відп. ред.) (Київ: Наук. думка, 1964).
 14. СШМ – Іларіон (Митрополит). *Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови*, репринтне видання (Київ: Ярославів Вал, 2013), 258.
 15. УЛВН – *Українська літературна вимова і наголос*: словник-довідник, відп. ред. М. А. Жовтобрюх (Київ: Наукова думка, 1973), 724.
 16. Ш. – Шевченко, Т. Г. *Повне зібрання творів*: у 12 т., редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін.] (Київ: Наук. думка, 2001), т. 1–2.

Література:

17. Винницький, В. М. *Українська акцентна система: становлення, розвиток* (Львів: Біблос, 2002), 578.
18. Гальчук, В. Ю. «Історія акцентуації відіменникових прислівників в українській мові.» Автореф. дис. канд. філол. наук, Київ, 1996.
19. Пристай, Б. Р., Пристай, Г. В. «Акцентні варіанти української мови: теорія, історія.» [*Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Сер. : Філологія*](#) 1107 (70) (2014): 110–114.
20. Рильський, М. *Мистецтво перекладу* (Київ, 1975), 343.
21. Скляренко, В. Г. *Історія українського наголосу. Іменник* (Київ: Наукова думка, 2006), 709.
22. Скляренко, В. Г. *Історія українського наголосу. Дієслово* (Київ: Наукова думка, 2017), 702.
23. Тараненко, О. О. «Варіанти.» *Українська мова: енциклопедія* (Київ: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2000: 59– 60.

References:

1. G. – *Slovar' ukrai'ns'koi' movy*: u 4 t., uporjad. z dod. vlas. materialu B. Grinchenko; NAN Ukrai'ny, In-t ukr. movy (Kyiv: Nauk. dumka, 1996).
2. ESUM – *Etymologichnyj slovnyk ukrai'ns'koi' movy*: u 7 t., redkol.: O. S. Mel'nychuk (golov. red. ta in.) (Kyiv: Naukova dumka, 1982–2012). ESSUM – Ogijenko, I.

© Hnatiuk L. P. /Gnatjuk L. P., lidahnatjuk@gmail.com

Accent Variation of Adverbs in Standard Ukrainian: a Diachronic Approach [Akcentuacijna variantnist' pryslyvnykiv v ukrai'ns'kij literaturnij movi: diahronnyj vymir]
(in Ukrainian)

- Etymologichno-semantychnyy slovnyk ukrai'ns'koi' movy*, Mytropolyt Ilarion; za red. Ju. Mulyka-Lucyka (Vinnipeg: nakladom t-va "Volyn", 1979–1994).
3. LL – Hobzej, N., Simovych, K., Jastrems'ka, T., Dydyk-Meush, G. *Leksykon l'vivs'kyj: povazhno i na zhart*, 3-je vyd., zminene i dopovn. (L'viv: Instytut ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha NAN Ukraïny, 2015), 896.
 4. Zh. – *Slovnyk ukrai'ns'koi' movy*, ker. V. V. Nimchuk ta in., vidp. red. V. V. Zhajvoronok (Kyïv: VC "Prosvita", 2012), 1320.
 5. Zhel. – *Malorusko-nimeckyy slovar*: u 2 t., ulozhyv Jevgenyj Zhelehovskyy i Sofron Nedil'skyy (L'viv: z druk. t-va im. Shevchenka, 1886).
 6. Z. – Zinovii'v, K. *Virshi. Prypovisti pospolyti* (Kyïv: Nauk. dumka, 1971), 391.
 7. OS – Orfoepichnyy slovnyk, ukladach M. I. Pogribnyj (Kyïv: Rad. shkola, 1984), 629.
 8. RUS – *Rosijs'ko-ukrai'ns'kyj slovnyk* (Kyïv: Naukova dumka, 1970), t. 1-3.
 9. SBG – *Slovnyk bukovyns'kyh govirok*, nauk. red. N. V. Gujvanjuk, K. M. Luk'janjuk (Chernivci: Ruta, 2005), 687, [1].
 10. CZG – Arkushyn, G. *Slovnyk zahidnopolis'kyh govirok*: u 2 t. (Luc'k: Vezha, 2000).
 11. SN – Pogribnyj, M. I. *Slovnyk nagoslosiv ukrai'ns'koi' literaturnoi' movy*, 2-e vyd., vypr. i dop. (Kyïv: Rad. shkola, 1964), 639.
 12. SUM – *Slovnyk ukrai'ns'koi' movy*: v 11 t., redkol.: I. K. Bilodid ta in. (Kyïv: Nauk. dumka, 1970–1980).
 13. SSH – *Slovnyk movy Shevchenka*: u 2 t., redkol.: V. S. Vashhenko (vidp. red.) (Kyïv: Nauk. dumka, 1964).
 14. SSHM – Ilarion (Mytropolyt). *Gramatychno-stylistychnyy slovnyk Shevchenkovi' movy*, reprintsne vydannja (Kyïv: Jaroslaviv Val, 2013), 258.
 15. ULVN – *Ukrai'ns'ka literaturna vymova i nagoslos: slovnyk-dovidnyk*, vidp. red. M. A. Zhovtobryh (Kyïv: Naukova dumka, 1973), 724.
 16. Sh. – Shevchenko, T. G. *Povne zibrannja tvoriv*: u 12 t., redkol.: M. G. Zhulyns'kyj (golova) ta in.] (Kyïv: Nauk. dumka, 2001), t. 1–2.
 17. Vynnyts'kyi, V. M. «Ukrayins'ka akcentna systema: stanovlennja, rozvytok [Ukrainian accent system: emergence and development].» (Lviv: Biblos, 2002), 578. (in Ukr.).
 18. Hal'chuk, V. Y. «Istoriya akcentuaciyi vidimennykovyx pryslivnykiv v ukrayinskij movi [History of accentuation of desubstantival adverbs in Ukrainian: Philology Candidate dissertation authoabstract].» Avtoref. dys. kand. filol. nauk, Kyiv, 1996. (in Ukr.).
 19. Prystai, B. P., Prystai, H. B. «Akcentni varianty ukrayins'koyi movy: teoriya, istoriya [Accent variants in Ukrainian: theory and history].» *Visnyk Kharkivs'koho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Philology Series* 1107 (70) (2014): 110–114 (in Ukr.).
 20. Ryl'skyi, M. *Mystecstvo perekladu [The art of translation]* (Kyiv, 1975), 343 (in Ukr.).
 21. Skliarenko, V. H. *Istoriya ukrayins'kogo nagoslosu. Imennyk [A history of accent in Ukrainian. Noun]* (Kyiv: Naukova dumka, 2006), 709 (in Ukr.).
 22. Skliarenko, V. H. *Istoriya ukrayins'kogo nagoslosu Diyeslovo [A history of accent in Ukrainian. Verb]* (Kyiv: Naukova dumka, 2017), 702 (in Ukr.).
 23. Taranenko, O. O. «Varianty [Variants].» *Ukrayins'ka mova: encyklopediya [The Ukrainian Language. An Encyclopedia]* (Kyiv: Ukrains'ka entsyklopedia, 2000): 59–60. (in Ukr.).

© Гнатюк Л. П. [Гнатюк Л. П., lidahnatjuk@gmail.com]

Акцентуаційна варіантність прислівників в українській літературній мові: діахронний вимір
[Акцентуационная вариативность наречий в украинском литературном языке: диахронное измерение]
(Українською / На укр. яз.)